

УДК 061.22 (477) П.Могили “1906/1939”

ТОВАРИСТВО УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВИХ ВИКЛАДІВ ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ (1908–1939 рр.)

Михайло КРІЛЬ, Наталія ЛЕШКОВИЧ
Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра історії Центральної та Східної Європи
вул. Університетська 1, Львів 79000, Україна

У статті досліджені основні напрямки діяльності Товариства українських наукових викладів ім. П. Могили. Виділені два основні етапи в його історії, які пов'язані з часом існування монархії Габсбургів (поч. ХХ ст.) і міжвоєнної Польщі. Особливу увагу звернено на організаційну структуру, чисельний склад учасників, форми лекційної роботи, зв'язки з іншими українськими культурно-освітніми об'єднаннями. Товариство наукових викладів ім. П. Могили діяло в Галичині у 1908–1939 рр. Центральна управа містилася у Львові, а на провінції діяли філії та гуртки (Глиняни, Добромиль, Золочів, Кам'янка-Струмилова, Коломия, Самбір, Сокаль, Перемишль, Перемишляни, Рогатин, Тернопіль, Ходорів, Яворів, Ярослав). Активними членами Товариства були відомі українські вчені і освітяни, письменники, мистці, інженери (М. Возняк, О. Колесса, І. Копач, М. Кордуба, В. Кучер, Д. Лукіянович, І. Свенціцький, В. Щурат та ін.). У 1920 р. Товариство стало одним із засновників Українського таємного університету у Львові. Основну увагу Товариство звертало на поширення серед широкої громадськості наукових знань через читання публічних лекцій. Лекторій стосувався різної тематики: філософії, історії, права, культури, мистецтва, природничих знань тощо. Лекції читали фахівці у науковій чи науково-популярній формі для спеціально підібраної за професією аудиторії (для інтелігенції, домашніх служниць і покоївок, ремісників тощо, або ж членів окремих товариств “Зоря”, “Міщанське братство” та ін.).

Ключові слова: Австро-Угорщина, Польща, Україна, Галичина, Львів, Перемишль, наука, культура, Товариство українських наукових викладів ім. П. Могили.

Українське громадсько-культурне життя на початку ХХ ст. та у міжвоєнні роки багато в чому визначала діяльність численних організацій, об'єднань, товариств. Головна їхня мета, незважаючи на різну спрямованість і завдання, – захист і піднесення української школи, освіти, науки, культури тощо. Помітне місце займало й Товариство українських наукових викладів ім. П. Могили, серед членів якого були знані українські вчені та педагоги. Незважаючи майже на тридцятилітню діяльність, спеціальних досліджень про його діяльність немає: короткі енциклопедичні довідки – однотипні і не дають достатніх відомостей про цю наукову-освітню інституцію¹. Ширше вивчення згаданого питання стало

¹ Енциклопедія українознавства. Львів, 2000. Т. 9. С. 3226; *Зашкільняк Л.* Товариство наукових викладів імені Петра Могили / *Л. Зашкільняк* // Довідник з історії України. Київ. 2001. С. 866.

можливим після того, як були виявлені протоколи Товариства, оригінали яких зберігаються у теперішній громадській організації “Львівське Ставропігійське братство”, а електронна копія – в особистому архіві М. Кріль. У цій статті зроблена спроба на підставі цього джерела, а також тогочасної газетної інформації дослідити передумови заснування Товариства, його структуру, керівний склад та основні напрямки діяльності. Поза увагою залишилися питання матеріальної бази і фінансової сторони, які вимагають спеціального дослідження. Окремі члени Товариства названі тільки за прізвищами, оскільки відновити імені не вдалося. Прізвища жінок – учасниць Товариства, наведені за сучасним українським правописом.

Перший важливий крок до створення Товариства був зроблений у 1904 р., коли Наукове товариство ім. Шевченка запропонувало провести у Львові українознавчі курси. Їх організацію взяло на себе Товариство прихильників української літератури, науки і мистецтва, а діловий комітет створили М. Грушевський, І. Франко, І. Труш, В. Гнатюк, М. Грушевська. Ці курси отримали назву Наукових, заняття на них були платними і проводилися українською мовою. У програму входила також ознайомча екскурсія в район нафтоносного Борислава і курортної Східниці. Фактично, за поставленими завданнями, це була спроба підготувати ґрунт для реалізації ідеї створення українського університету у Львові². Вступну промову при їх відкритті виголосив М. Грушевський, який акцентував увагу на давніх традиціях вищої школи в Україні. Свій виступ він закінчив словами:

Перш, ніж обставини візьмуть прихильніший для нас оборот і зроблять можливим заснування публичних українських вищих шкіл, ми можемо і мусимо старатися використати нагоду для того аби зробити крок наперед в осягненні їх. Таким кроком наперед уважаємо організацію систематичних наукових курсів [...]³.

Другим важливим кроком на шляху до українського університету у Львові було створення і діяльність Товариства наукових викладів ім. П. Могили як народного університету для піднесення освітнього і культурного рівня мешканців краю через читання науково-популярних лекцій. Перша спроба заснувати це Товариство припала на кінець 1906 р. 20 грудня 1906 р. у приміщенні “Руської Бесіди”^{*} зібрався організаційний комітет у складі О. Колесси, І. Кокорудза, (?) Жука, С. Рудницького, В. Левицького. Він прийняв ухвалу впродовж січня

² *Кріль М.* Іван Брик і його слов’янознавчі студії / М. Кріль // Міжнародні зв’язки України: наукові пошуки і знахідки. Київ, 2006. Вип. 15. С. 92.

³ Цит. за: *Кревецький І.* Українські наукові курси у Львові 1904 р. / І. Кревецький // Діло. 1929. 30 червня.

^{*} Руська бесіда – українська громадсько-культурна організація в Галичині у 1861–1939 рр. У 1928 р. перейменована на “Українську бесіду”. Влаштувала літературно-музичні вечори, вечорниці, лекції, утримувала власний театр (1864–1923).

наступного року скликати перші загальні збори товариства. До цього часу мали бути розіслані зацікавленим особам у Львові та провінції запрошення з пропозицією вступати до товариства⁴. Проте з різних причин ця справа затягнулася. Пояснення з цього приводу дав О. Колесса на другому засіданні організаційного комітету, яке відбулося 12 січня 1909 р. за участю братів О. і Ф. Колессів, В. Левицького, С. Рудницького, І. Раковського, І. Кокорудза, С. Томашівського. Судячи з його слів, основними причинами були вибори до австрійського парламенту, мало бажаючих вступити до товариства і від'їзд самого О. Колесси на тривалий час до Відня. На цей раз всю організаційну роботу взяв на себе І. Раковський. Він енергійно взявся за доручену йому справу і вже 30 січня цього ж року відбулося третє засідання комітету, на якому було ухвалено скликати загальні збори після закінчення роботи просвітньо-економічного конгресу "Просвіти".

Перші загальні збори відбулися 2 лютого 1908 р. за участю 38 осіб: О. Колесса, С. Рудницький, В. Левицький, В. Вергановський, В. Беринович, І. Раковський, І. Свенціцький, М. Волошин, В. Охримович, М. Здерковський, І. Кавелюк, Л. Шехович, Ф. Колесса, О. Маковей, М. Пачовський, М. Галушинський, Д. Стахура, М. Мачу'а, А. Говпкович, В. Тисовський, І. Чапельський, В. Бачинський, І. Мерунович, С. Федак, В. Щербаківський, А. Будзиновський, С. Борачок, В. Кіжик, В. Шухевич, І. Кокорудз, І. Брик, В. Корольов, В. Доманицький, В. Липинський, П. Клим. Були серед присутніх голови "Просвіт", а саме з Кам'янка-Подільського Д. Приходько, Катеринослава – В. Хренников, Києва – К. Поливанів, київської шкільної комісії Д. Корольов, М. Левітський з Єлисаветграда та ін.

Головну доповідь відчитав О. Колесса, який звернув увагу на 'єнезу Товариства, основні положення його Статуту. Далі відбулося жваве обговорення основних положень доповіді. Від самого початку розгорілася дискусія про характер Товариства, його аудиторію тощо. Вже на першому засіданні 2 лютого 1909 р. присутні наголошували на важливості охопити такою роботою не лише інтелігенцію, але й ширші верстви населення, організувати систематичні школи для робітників і селян з метою розширення їхнього світогляду. Для цього важливо було зацікавити робітників у містах і містечках читанням лекцій соціологічного характеру. Це пов'язувалося з тим, що багато членів читалень неохоче відвідували лекції, які читали студенти і бажали послухати когось із досвідчених педагогів чи науковців. Частина членів Товариства (зокрема Д. Будзиновський) обстоювала думку, що лекції на селі повинна організовувати "Просвіта", а Товариство мало плекати науку для науки, мати високий науковий рівень і бути школою для лекторів читалень.

⁴ Діло. 1936. 25 грудня.

Далі було обране керівництво Товариства, яке іменувалося Головною радою. Її очолював голова, якого обирали Загальні збори. Упродовж всього існування Товариство очолювали послідовно О. Колесса (1909–1920), І. Раковський (12 листопада 1920 – 12 жовтня 1922), В. Кучер (12 жовтня 1922 – 12 січня 1933), І. Свенціцький (12 січня 1933 – 28 березня 1936) і Д. Лукіянович (від 28 березня 1936). Усі поточні справи вирішувала Головна рада, членів якої також обирали Загальні збори на один рік. До першого її складу входило 11 осіб: О. Колесса (голова), І. Кокорудз (заступник голови), І. Раковський (секретар), В. Левицький (касир), С. Рудницький, С. Томашівський, Ф. Колесса, І. Мерунович, В. Беринович, М. Волошин, В. Бачинський (члени). Кожного року в Раді проходила певна ротація. У 1911 р. членами Головної ради були О. Колесса (голова), С. Рудницький (заступник голови), І. Савицький (секретар), В. Левицький (касир), Ф. Колесса (бібліотекар), І. Раковський, Б. Загайкевич, І. Савицький, І. Крип'якевич і Є. Форостина (члени). У 1913 р. на Загальних зборах були присутні 20 членів: О. Колесса, С. Рудницький, С. Біляк, Ф. Колесса, В. Левицький, І. Свенціцький, М. Возняк, І. Зілінський, М. Тершаковець, В. Дикий, А. Гладишовський, І. Сітницький, І. Чапельський, К. Танячкевич, Й. Фолис, Ф. Федорців, Г. Харак, М. Рибачек, В. Сапат, Г. Грозик. Тоді ж О. Колессу переобрано на голову, а членами Головної ради обрали В. Левицького, І. Свенціцького, І. Зілінського, М. Чайковського, Ф. Колессу, М. Тершаківця, Є. Форостину і С. Біляка. До Контрольної комісії вибрано М. Заячківського, А. Гладишовського, Я. Вітошинського, О. Саєвича.

З огляду на війну 1914–1918 рр. Товариство не проводило Загальних зборів і засідань Ради. Очевидно, до початку війни було проведено кілька засідань Великої ради, проте зберігся лише один протокол від 2 січня 1914 р. Тільки 12 листопада 1920 р. 19 членів Товариства зібралося в приміщенні Ставропігійського інституту на загальні збори. Серед присутніх були І. Свенціцький, І. Раковський, І. Крип'якевич, М. Струтинський, С. Біляк, Ф. Колесса, В. Щурат, К. Студинський, О. Погорецький, М. Галушинський, Я. Вітошинський, О. Тисовський, Р. Цегельський, М. Кордуба, В. Бачинський, О. Роздольський, С. Федак і Ф. Федорців. Під час дискусії виступив С. Біляк, котрий висловив пропозицію, щоб з огляду на втрату багатьох документів під час війни, написати історію діяльності Товариства за перше десятиліття його існування.

Збори обрали голову і новий склад Головної ради: І. Раковський (голова), І. Свенціцький (заступник), М. Струтинський (секретар), Р. Цегельський (касир), М. Кордуба (бібліотекар), О. Тисовський, І. Крип'якевич, М. Галушинський, О. Погорецький, А. Гладишовський, М. Заячківський, О. Саєвич, Я. Вітошинський (члени). Такий же склад залишився й на наступну каденцію. На загальних зборах Товариства 12 жовтня 1922 р. були присутні І. Раковський, В. Щурат, І. Свенціцький, С. Біляк, Ф. Колесса, М. Кордуба, В. Кучер, Р. Цегельський, І. Крип'якевич, О. Тисовський, О. Застирець, І. Любомирович, В. Кузьмович, І. Сітницький, М. Заячківський, О. Мриц, О. Саєвич,

А. Гладисовський, Г. Наливайко, С. Шах, І. Кокорудз, В. Білецький, А. Андрухович. Збори одногосно обрали В. Кучера головою. До складу Головної Ради увійшли В. Кучер (голова), І. Сітницький (заступник голови), І. Любомирович (секретар), Р. Цегельський (касир), І. Крип'якевич (бібліотекар), Р. Крип'якевич, В. Кузьмович, С. Шах, Й. Застирець, О. Мриц, І. Любомирович, М. Панчук. Членами Контрольної комісії вибрано М. Заячківського, А. Гладисовського, О. Саєвича і Я. Вітошинського.

23 грудня 1924 р. в малій залі “Руської бесіди” відбулися Дев'яті загальні збори. На пропозицію Т. Франка головою знову був обраний В. Кучер. До Головної ради ввійшли І. Сітницький, І. Крип'якевич, Р. Цегельський, І. Любомирович, Я. Константинович, О. Мриц, Д. Паліїв, Я. Цурковський. Контрольну комісію склали М. Заячківський, О. Саєвич, Ю. Полянський, Я. Вітошинський. Незважаючи на наявність керівництва. Товариство фактично впродовж дев'яти років не проводило жодної діяльності, лекційна робота була припинена.

Наступні загальні збори відбулися лише 12 січня 1933 р. у великій залі “Української Бесіди” (вул. Рутовського, 22). Тоді головою обрали І. Свенціцького. До Головної ради увійшли Р. Цегельський (заступник голови), І. Сітницький (скарбник), А. Романюк (секретар), В. Старосольський, Ю. Полянський, О. Мриц, С. Левицький (члени і їхні заступники). До контрольної комісії обрано О. Саєвича, В. Кучера, І. Раковського, С. Брика. У прийнятій ухвалі Загальні збори констатували, що Товариство розпочне діяльність у Львові низкою “прилюдних викладів в надії, що вдасться їх повторити також в осідках давніх філій Т-ва в Перемишлі, Тернополі, Станіславові, Рогатині”⁵.

Тоді визначили, що лекції будуть читатися у великій залі “Бесіди” і розпочинатися рівно о 18⁰⁰ год. Був також затверджений такий лекторій на 1933 р: “Про суспільну працю українського письменства” (І. Свенціцький, 5 лютого), “Історія сучасного українського правопису” (Кисілевський, 16 лютого), “Як постає економічна криза” (К. Коберський, 5 березня), “З історії календаря” (В. Кучер, 19 березня), “Людина льодяної доби на Поділлі” (Ю. Полянський, 2 квітня).

Одинадцять загальні збори відбулися 21 травня 1934 р. в Українському Національному Музеї. У звіті голови зазначалося, що Товариство упродовж року дало 50 лекцій, зокрема 26 – силами студентської філії у Львові, 23 – гуртком студенток ім. Лесі Українки і 4 – астрономічним гуртком. Було ухвалено з нагоди 25-річного існування і діяльності Товариства видати пропам'ятну книжку. Для цього всі його члени, в т.ч. й місцевих осередків, мали до кінця червня 1934 р. прислати до центральної управи свої спогади і всі наявні матеріали, пов'язані з ним⁶. Головою Товариства обрали І. Свенціцького, а членами Головної ради І. Раковського, Р. Цегельського, О. Монцібовича, І. Сітницького, А. Романюка, Ю. Полянського, Є. Пеленського, Р. Паладійчука. В Контрольну комісію – В. Кучера, В. Старосольського, О. Мриц, Я. Капка.

⁵ Діло. 1933. 1 лютого.

⁶ Діло. 1934. 3 червня.

Дванадцяті загальні збори 28 березня 1936 р. головою обрали Д. Лукіяновича, а до Головної ради І. Свенціцького, І. Карпинця, Б. Кравціва, М. Сосенка, О. Монцібовича, Я. Капка, М. Головка, О. Ло'оша. На Тринадцятих загальних зборах 23 грудня 1937 р., які відбулися у канцелярії Наукового Товариства ім. Шевченка були присутні голова Д. Лукіянович, його заступник І. Свенціцький, скарбник І. Карпинець, члени Контрольної комісії А. Березовик і Є. Пеленський. Крім них були А. Леськович – від гуртка студенток ім. Лесі Українки, І. Раковський, В. Кучер, О. Тисовський, О. Корпач, С. Гладішовський. Це зібрання обрало головою знову Д. Лукіяновича. Членами Головної ради стали І. Свенціцький, В. Кучер, І. Карпинець, О. Корпач, С. Гладішовський, А. Леськович і О. Тисовський, а Контрольної комісії – І. Раковський, А. Березовський і Є. Пеленський.

Чи не останній склад Головної ради був обраний на зборах 16 грудня 1938 р., а на засіданні 20 грудня обов'язки між її членами були розділені так: Д. Лукіянович (голова), І. Боднар (заступник голови), М. Бабин (скарбник), В. Метельський (секретар), І. Свенціцький, І. Раковський, Й. Назар, О. Ціпановська, І. Ковалик (члени). Останній протокол засідання Головної ради датований 31 травня 1939 р. Можна припустити, що після цього члени на свої засідання не збиралися, а зі зміною політичної ситуації, радянізацією усього громадського і культурного життя, Товариство з тридцятилітньою історією саморозпустилося. Офіційних документів з цього приводу наразі не виявлено.

Центральна управа Товариства перебувала у Львові. Проте через відсутність власного приміщення всі документи і деяка його власність містилися в приватних помешканнях голови і секретаря Товариства. Хоча Головна рада ще 18 жовтня 1912 р. ухвалила купити шафу для зберігання протокольних документів, яка б стояла у “Руській Бесіді”, цього зроблено не було. Тому 1 грудня 1920 р. було вирішено всі документи перенести на зберігання до Наукового Товариства ім. Шевченка. Загальні збори і чергові засідання Головної ради відбувалися у великій і малій залі “Руської бесіди”, Ставропігійському інституті, Науковому товаристві ім. Шевченка, редакції “Діла”, Українському Національному музеї.

Початково Товариство проводило свою діяльність через зацікавлених осіб у провінції, передовсім у Перемишлі, Самборі, Стрию. У Перемишлі працювали викладачі української гімназії О. Ярема, О. Целевич, І. Елюк, М. Крушельницький, адвокат В. Загайкевич. У Стрию такими були адвокат Є. Калитовський, М. Темницький, В. Гуркевич, О. Тишинська, І. Тюн. Членами Товариства в 1909 р. стали самбірчани – судовий радник А. Конровський і його дружина Стефанія, викладачі гімназії О. Бойцун та І. Сілецький, викладачі вчительської семінарії С. Кордуба і В. Волянський. Саме вони стали організаторами перших філій Товариства. Згідно Статуту для створення філії вимагалось мати в даній місцевості не менше 10 членів. Перші філії виникли лише в 1912 р. На засіданні Головної ради 29 лютого секретар І. Савицький повідомив, що ведеться значна робота по утворенню філіальних осередків у Перемишлі, Самборі, Станіславові,

Тернополі, Коломиї, Сокалі, Рогатині. 12 лютого 1912 р. І. Крип'якевич інформував, що розпочав переговори з головою львівської “Просвіти” Є. Озаркевичем про організації філії у Львові. На засіданні 27 березня він говорив, що Товариство отримало від влади дозвіл на заснування філій у Самборі, Станіславові, Сокалі і Тернополі. Станом на жовтень 1913 р. вже діяло 7 філій і 7 гуртків. Спільними зусиллями центральної управи і місцевих осередків на місцях було прочитано упродовж 1913–1914 рр. 236 лекцій, зокрема у Станіславові, Перемишлі, Рогатині, Самборі, Стрию, Яворові, Тернополі, Золочеві, Ярославі, Добромилі, Хирові, Судовій Вишні.

Добре себе зарекомендували осередки в Рогатині (голова – Михайло Галуцинський), Станіславові (голова – Юліян Чайківський) і в Перемишлі. Непогано відгукувалися про осередки в Самборі, Сокалі, Тернополі та Львові. Філія в Рогатині закупила за 600 корон кіноустановку для власного вжитку. Перемишльська філія мала власну бібліотеку, що складала 2 638 творів.

У роки війни Товариство практично не діяло, а в післявоєнне десятиріччя постійно натрапляло на урядові перепони. За таких умов ряд філій припинили свою роботу. З немалими труднощами вдалося у 1923 р. відновити діяльність перемишльської філії, а наступного року – в Тернополі. З кінця 1920-х років справа дещо активізувалася і вже на Загальних зборах 21 травня 1934 р. голова І. Свенціцький констатував, що впродовж 1933–1934 рр. були засновані чотири нові філії: в Глинянах, Добромилі, Кам’янці-Струмиловій і Ярославі. У 1935 р. вирішувалося питання про відкриття філії в Ходорові. Зважаючи на це місцевому активісту Білинському було надіслано Статут Товариства. У березні 1937 р. Головна рада дала дозвіл на заснування філії Товариства українських наукових викладів ім. П. Могили в Перемишлянах. Проте назагал філії працювали мляво. З цього приводу Д. Лукіянович на Загальних зборах 16 грудня 1938 р. відзначав, що відвідав дві філії – в Перемишлі й студентську філію у Львові. Загальне враження виявилось позитивне, однак “їх праця ще не піднесена на належний рівень. З іншими філіями годі було нав’язати ближший контакт”.

Про діяльність перемишльської філії Товариства, його членів і лекторів коротко згадав у своїх спогадах В. Гоцький, який у 20-х роках був гімназистом, а згодом працював як громадський діяч. Зокрема, він дав влучну характеристику окремим викладачам гімназії, які читали прилюдні лекції і зазначив, що їхні виклади своїм змістом дуже відрізнялися від гімназійних і значною мірою впливали на світогляд української студіюючої молоді. За його словами Товариство розміщувалося

спочатку при гімназії, а згодом відокремлено в іншому приміщенні, хоч його засновниками та членами були в першу чергу наші вчителі. Воно вело велику громадську бібліотеку, якою користувалися теж учні. Але найцікавішими були їхні доповіді під час навчального року, що деякий час відбувалися у великій концертній залі Дівочого Інституту, а пізніше в залі “Просвіти” в Народному Домі. Доповідачами були гості з інших місцевостей, але часто виступали теж і місцеві, в першу чергу з кола наших учителів. З гостей пригадую доповідача доктора Дмитра

Донцова, який розповідав про Лесю Українку, але з його доповіді я багато чого не зрозумів. Приїздив молодий поет Цурковський з читанням своєї поеми “Збунтований літак”, а також о. Садовський, який розказував про Сибір. З місцевих запам’ятався проф. Мандюк, який виступав двічі. Дуже популярним був д-р Е.Грицак, який розкривав нам таємниці модерної поезії та літературних процесів, що проходили на східних землях України.

Доповіді завжди користувалися великою популярністю й збирали чималу публіку, незважаючи на популярність доповідача і цікавість теми. Для мене кожна тема була цікава, бо подавались вони у відмінній формі з огляду на наші сухі шкільні виклади, які пристосовувались до програми, затвердженої кураторією. Тому ми не дуже дивувались, що наші професори в класі були скучні, а на доповідях часом виявлялися блискучими знавцями тематики.

Для мене дуже цікавим був цикл доповідей відомого поета та педагога Пачовського про “Загадки людського генія”. Доповідач дійшов цікавого висновку, що важко провести межу між генієм і божевільною людиною. Це для нас тоді було справжньою революцією. Доповіді в Товаристві ім. Петра Могили безумовно мали великий вплив на наш світогляд. Але з плином часу державні чиновники почали вимагати в шкільній адміністрації, щоб вона відмежувала молодь від усяких громадських впливів. Отже, якщо це й не був прямиий наказ, то на всякий випадок виразна вказівка, щоб учням заборонити брати участь у тих доповідях⁷.

Перемишльські виклади відбувалися практично щонеділі й у свята, а філія по суті в своїй роботі набагато випереджала в цьому напрямку головне товариство у Львові. Від 1928 р. всі лекції були в залі товариства “Української бесіди” або “Народного дому”. Починаючи з 1936 р. філія співпрацювала з Товариством учителів середніх шкіл “Учительська громада”. Спочатку співпраця була млявою, а оформилася і зміцнилася на початку 1937 р. З цього приводу доцільно навести розлогу цитату з газетної статті одного з учасників Товариства Є. Грицака, яку він опублікував у “Надсянській Землі” в 1938–1939 рр.:

[...] Коли вирішено, що треба проламати байдужність перемиського громадянства, треба давати виклади щонеділі й свята, треба подбати про преле’єнтів приїзdnих, треба шукати різноманітних тем, треба виховати кадри постійних слухачів.

Були теж і сміліші проєкти, а саме, щоб виклади були систематичні, добирали малими циклями з поодиноких наук, щоб пошукати абонаментових слухачів, які за оплатою певної суми мали б право прослухати всі виклади цілого сезону (від жовтня до квітня). Це все мало б бути вступом до зорганізування Народного Університету. Це все проєктував інж. М. Дерев’янку, що дуже цікавився цією справою, піддавав нові думки, підбадьорював виділових. Але це годі швидко реалізувати, тому треба було реалізувати “малу програму” [...].

⁷ Гоцький В. Спогади сина Перемишльської землі / В. Гоцький. Львів. 2005. Т. 2. С. 91–92.

З великим острахом забирався до праці викладовий референт обох товариств на початку осіннього сезону 1937 р. Чи вдасться справді влаштувати щонеділі й свята виклад, чи знайдуться прелегенти, чи приходитимуть слухачі? Всупереч усім сумнівам викладова акція пішла зовсім добре, хоч почалася місцевими силами, які завжди менше притягають аудиторію, ніж приїзді. Після цього приїздили чужі прелеґенти, що мали цікаві теми, або зацікавлювали перемиську публіку своєю особою, бо це були люди видатні, відомі в науковому світі. Часто бувало одне й друге, тоді було задоволення слухачів велике, не раз дуже суха, академічна тема подобалася, якщо прелеґент умів знайти добрий підхід до неї і викладав доступно й цікаво. Тому зростало зацікавлення, слухачі приходили, дефіцити бували дуже рідко [...].

Виклади поділено на дві групи: приїздних і місцевих прелегентів [...] Приїзними прелегентами цікавилися перемишляни дуже і їх виклади подобались, головню всіх професорів університету й візитатора д-ра І. Копача. Навіть мовознавчі виклади знайшли велике признание, бо оба прелеґенти говорили цікаво й приступно, подавали багато річей невідомих загалові, ілюстрували свої тези прикладами, а проф. І. Зілинський піддав гарну думку, щоб у Перемишлі закласти окреме товариство для дослідів місцевої старини і плекання мови, літератури й історії. Проф. Р. Смаль-Стоцький гарно пояснив, як повстає мова й поодинокі слова, яке їх значіння і як перетворюються чужі слова в устах нашого народу.

Місцеві прелеґенти теж виконували здебільш добре своє завдання: були солідно приготовані, старались говорити гарно й цікаво, не легковажили своєї аудиторії, а незначні недостачі траплялись рідко. Розуміється, що при викладах велику ролью відігравали усякі середники допоміжні, а саме світлини при епідіяскопі, мапи, пляни й начерки. На жаль товариства, що влаштовують виклади, не мають ще епідіяскопу, але вже думають про те, щоб його придбати. При епідіяскопі відбувся тільки виклад д-ра Я. Пастернака⁸.

Така співпраця дала позитивні результати і вже за шість місяців, від листопада 1937 р. до квітня 1938 р., було прочитано 27 лекцій на різну тематику, в т. ч. з археології (1), географії (4), етнографії (2), літератури (1), медицини (3), мовознавства (2), музики (1), педагогіки (3), права (10), природознавства (2), суспільних наук (94), техніки (1), філософії (1). Серед 23 лекторів було вісім викладачів гімназій, чотири університетські професори, три адвокати, два лікарі, а також шкільний інспектор, працівник музею, музикант, народний учитель. Упродовж травня-вересня лекцій не влаштовували, зважаючи, що влітку публіка їх не відвідує, а молодь віддає перевагу спортивним змаганням.

У статті “Популярно-наукові виклади в Перемишлі”, опублікованій у перемишльському часописі “Український Бескид”, Є. Грицак зазначив, що,

⁸ Грицак Є. Перемиські виклади // Грицак Є. Вибрані українознавчі праці. Перемишль, 2002. С. 506–508.

починаючи з 1937 р., тематика лекцій розширилася, розглядалися вже також проблеми економіки, техніки, права. Там само автор подав час читання лекцій і їх теми:

7.XI. Проф. Д. Греголинський. “Батьки і діти як соціологічна проблема”.

13.XI. Дир. др. Я. Пастернак. “Княжа катедра у Крилосі”.

21.XI. Др. М. Рибак. “У 90-ліття нафти. На актуальні теми нашого повіту”.

28.XI. др. Р. Несторович. “Психічні недуги”.

4.XII. (у суботу) Др. І. Копач. “Платон про безсмертність душі”.

5.XII. (у неділю). Др. І. Копач. “Філософія Канта”.

12.XII. Проф. Ю. Жи’ало “Механіка життя”.

19.XII. Дир. Т. Перейма. “Лемківська пісня у зв’язку з вдачею лемків”.

20.XII. Инж. М. Дерев’яно “Завдання суспільної економі”.

1.I.1938 р. Проф. др. інж. І. Феценко-Чопівський. “Тяжкий промисл та його значіння в сучасній господарці”.

5.I.1938 р. Проф. др. І. Зілинський. “Лемківщина в науковому освітленні”.

Після Різдва відбуватимуться виклади що неділі і в кожне свято, починаючи від 16 січня, а кінчаючи 17 квітня 1938 р.

Повідомляючи про це наше громадянство, просимо усіх перемишлян піддержувати цю викладово-культурну акцію морально і матеріально, а саме приходити на виклади й ще знайомих до цього закликати.

Міщанство і шкільна молодь повинні особливо зацікавитись цією освітньою працею [...] ⁹.

До послуг членів товариства і всіх бажаючих була велика бібліотека: на початку 1939 р. вона нараховувала понад 2 500 книжок. Взагалі, бібліотечній справі філія приділяла першочергову увагу, намагалася залучити до свого кола більшу кількість українських читачів. З цього приводу перемишльський кореспондент газети “Діло” писав у лютому 1939 р., що

⁹ *Грицак С.* Популярно-наукові виклади в Перемишлі / *С. Грицак* // Там само. С. 503.

виділ філії пильно дбає за доповнення бібліотеки, не забуваючи і про переклади з чужої літератури. Яка тільки книжка появиться в книгарні, то вже мандрує до бібліотеки Т-ва ім. П. Могили. Минулого року виділ філії подбав про значне поширення бібліотеки книжками чужих літератур, головно польської. Т-во дбає про те, щоб український читач міг у своїй рідній бібліотеці дістати справді добру книжку [...]. Та не превеликий жаль, велика частина українського населення Перемишля (маємо на увазі тих, що більше чи менше цікавляться книжкою) не помагає цьому товариству ні матеріально, ні взагалі не цікавиться рідною книжкою [...]. Де і що читає частина українців Перемишля, бо в бібліотеці ім. П. Могили нема більше як 60 читачів, у цьому більшості шкільної молоді. Де решта? [...]. Велика частина українців Перемишля віддає свій гріш чужим, жидівським бібліотекам і за свої гроші кормиться в більшості книжками без найменшої літературної вартости. Книжками, що деправують головно нашу молодь. На підставі обчислень за 7 місяців виходить, що поверх 300 українських читачів позичає книжки у вісьмох жидівських бібліотеках, при чому деякі з них позичають у кількох бібліотеках одночасно.

Тут на превеликий жаль та на стид треба підкреслити, що в чужих бібліотеках, в яких нема ні одної української книжки, сидить багато наших молодих пань, які часто говорять про патріотизм та про гасло “Свій до свого – по своє”¹⁰.

Статут також передбачав створення гуртків при наявності не менше трьох членів. Станом на листопад 1911 р. Товариство мало на провінції шість гуртків, які займалися організацією наукових викладів на місцях. Так, у Перемишлі таким організатором був викладач української гімназії М. Крушельницький, у Золочеві – лікар Т. Тянякевич, у Рогатині директор гімназії М. Галушинський, у Самборі – викладач учительської семінарії В. Беринович, у Тернополі викладач гімназії Я. Ярема і в Яворові – викладач гімназії Д. Ліськевич. Наступного року були зроблені спроби створити гуртки у Белзі, Золочеві, Тербовлі, Бережанах, Стрию, Надвірній, Дрогобичі, Яворові. У 1934 р. були утворені два гуртки – студентський ім. Лесі Українки та астрономічний. Того року Головна Рада вирішила організувати економічно-суспільний гурток, а цю роботу доручила Корчинському і К. Коберському. 29 жовтня 1935 р. Головна рада погодилася на заснування гуртка математиків, фізиків і хіміків, який би розташовувався в Науковому Товаристві ім. Шевченка.

Основне завдання Товариства полягало в організації і проведенні публічних лекцій у науково-популярній формі для різних верств населення. З цього приводу вже від самого початку велися тривалі дискусії щодо вибору аудиторії та змістового наповнення лекцій. Врешті-решт узгодили, що читати лекції доцільно на найрізноманітніші теми, виходячи з зацікавлень самих науковців: з філософії, історії, літератури, географії, геології, біології. На початках тематика лекцій затверджувалася помісячно на засіданнях Головної ради. Так, на лютий–березень

¹⁰ Діло. 1939. 26 лютого.

1909 р. було узгоджено і затверджено такі теми: “З історії української літератури” (О. Колесса), “Національно-культурний розвиток буковинської Русі-України” (О. Маковей), “Історія і її поняття” (С. Томашівський), “Матерія та її переміни” (В. Левицький), “Зміни в національному складі галицького населення” (В. Охримович), “Дарвін і дарвінізм” (І. Раковський), “Про будову землі” (С. Рудницький). Водночас перемишльська філія запропонувала такі теми: “Народні рухи на Україні в XVII ст.” (О. Целевич), “Таємниця життя в природі” (І. Раковський), “Історія гармонійної музики” (С. Людкевич), “Архітектура греків і римлян” (В. Дикий). Організацією викладів у Перемишлі займався від імені Товариства викладач місцевої гімназії І. Елюй.

Були надруковані єдині афіші для лекцій у Львові та Перемишлі. Перші виклади відбувалися в залі львівського “Сокола” і перемишльського “Народного дому” в післяобідній час. Вони були платними (20 кр. за сидяче місце і 10 кр. – за стояче). Зібрані кошти йшли на лекторський гонорар (5 корон за лекцію або реферат), потреби Товариства та оплату оренди зали. Вже перші лекції засвідчили про велике зацікавлення серед робітництва. В лютому 1909 р. їх відвідало понад 1 100 осіб, а загальний дохід склав 403 кор. З цих коштів було ухвалено купити скіоптikon і зробити діапозитиви до історії України.

Аудиторію збирали при допомозі різних українських товариств і організацій. Окремі з них просили організувати постійні лекторії (“Львівська Русь”, “Трембіта”). О. Колесса інформував, що в 1909 р. читав лекції в товариствах “Зоря” і “Львівській Русі”, а у Тернополі слухачів для нього збере Міщанське братство. Є. Форостина дав згоду виголосити серію відчитів з історії в Товаристві слуг “Сила”. На Загальних зборах у листопаді 1911 р. відзначалося, що вже добре поставлена лекційна робота у Львові, Перемишлі, Золочеві, Тернополі, Стрию, Станіславові, Самборі, Зборові та у двох селах (Бабинці Верхні і Нижні). У 1912 р. члени Товариства прочитали 170 лекцій, з яких у Львові – 33. На лекціях були присутніми 2 760 слухачів. Назагал, за перші чотири роки своєї діяльності Товариство організувало читання близько 800 лекцій, які слухали понад 54 тис. осіб.

Читання окремих лекцій, зокрема з історії мистецтва, географії супроводжувалося демонстраціями репродукцій і світлин через діапозитиви. Вже в 1912 р. було ухвалено замовити для лекцій С. Рудницького 77 діапозитивів (57 у Баранова в Москві і 20 – у Тжемеської у Львові). На 50 корон було закуплено діапозитивів у В. Щербаківського.

Водночас М. Крушельницький, відзначаючи велике культурне значення діяльності Товариства, звертав увагу на недостатнє зацікавлення серед загалу. Він також підкреслював, що лекції потрібні передовсім міщанству і молоді, тому професори повинні заохочувати своїх слухачів до відвідування лекцій. Натомість преса в даному випадку повинна бути обережнішою в критичних замітках, щоб не відштовхувати людей від просвітньої діяльності.

Починаючи з 1912 р. Товариство нав'язало тісні контакти з “Просвітою” для організації спільного курсу вищої освіти. Для цього був створений окремий комітет у складі О. Колесси (голова), І. Крип'якевича (заступник голови), С. Рудницького, І. Савицького і від “Просвіти” – Ленсогубського і А. Гапяка. Такий перший курс, в якому взяло участь 23 особи, відбувся у Львові впродовж 20 січня – 30 березня 1913 р. “Просвіта” взяла на себе організаційну сторону, а Товариство забезпечило читання 300 лекцій¹¹. Всього за перших десять років діяльності члени Товариства прочитали 868 лекцій для майже 60 тис. слухачів. Ці лекції відбувалися у Львові і провінції. Львівські лекції були двох видів: наукові для інтелігенції та популярні для членів товариств “Зоря”, “Львівська Русь”, “Сила”, “Міщанське братство” і читалень на Підзамчі та при вул. Городоцькій, 95.

Велика війна, російська окупація, а згодом українсько-польська війна 1918–1919 рр. на тривалий час перервали діяльність Товариства. З відступом російського війська Товариство спробувало відновити лекційну роботу. 29 квітня 1917 р. у малій залі Музичного інституту ім. М. Лисенка Степан Федака виголосив реферат “Спомин з днів неволі”, послухати який прибуло багато бажаючих, так що:

значна часть слухачів стояла на коритарі і з запертим віддихом слухала поверх півторагодинного оповідання. Доторкнув ся д-р Федак усіх проявів громадського життя на Україні на поли національнім, родиннім та економічнім. Попри се оповідав про свої власні вражіння та дні печали і радости. Двічі заломив ся голос бесідника, коли оповідав про родину адвоката Матушевського, в якого домі найшов захист після увільнення з тюрми та коли згадував про смерть і похорони Костя Паньківського. Деякі сцени, які ілюстрував д-р Федак, як прим. “авдієнція” українських громадян у воєнного губернатора Шереметьєва у Львові, побут д-ра Федака на Шевченковій могилі і т.п. викликували потрясаюче вражінє. Нераз і не двічі витали на очах слухачів слези болю або радости. Є оправдана надія, що сей виклад, в яким д-р Федак обговорив також наші галицькі відносини, явить ся вскорі в печаті. На се він вповні заслугоє, бо з него можна багато научити ся [...]¹².

У Львові впродовж 25 березня – 10 червня і 11 листопада – 22 грудня 1917 р. його члени прочитали 22 лекції. Референтами були О. Колесса (“Епізоди з історії культурної боротьби України з Московщиною”, 6 травня), І. Раковський (“Про расовість слов'ян”, 4 грудня) та ін. Таким чином, починаючи від 1909 р. число прочитаних лекцій досягло 868¹³. Водночас у читанні лекцій Товариство зустрілося зі значними труднощами. З метою відновлення своєї роботи і організації наукових лекцій, 21 листопада 1919 р. Товариство звернулося за офіційним дозволом до місцевої влади. Проте вона систематичні лекції заборонила¹⁴.

¹¹ Діло. 1936. 25 грудня.

¹² Діло. 1917. 29 квітня, 1 травня.

¹³ Діло. 1936. 25 грудня.

¹⁴ Діло. 1923. 4 липня.

Викликає зацікавлення інформація І. Свенціцького від 23 січня 1921 р. про те, що отаман Г. Тютюнник звернувся з проханням надіслати лекторів для інтернованих українців. Було ухвалено задовольнити його прохання при умові, що він офіційно звернеться до Головної ради Товариства.

Товариство було одним із засновників Українського таємного університету у Львові. На засіданні Головної ради в грудні 1920 р. було прийнято таку ухвалу:

Після оголошення і акцептовання першої серії звичайних викладів оголосити систематичні популярно-наукові виклади для студентів університету. Щоби не наразитися на заборону з боку польських властей виклади маєть оголошувати *successive* під окремими заголовками, найперше курс історії, відтак літератури і т.д. Своім порядком маєть даліше інтерпелювати польську владу в справі дозволу на офіційні університетські курси [...]. Негайно треба взятися до роботи. Потрібно з 10 референтів. Устроювати не тільки відчити, а й читання, дискусії, відвідини збірок. Та це не головна ціль. Головна річ – виховання. Тут вже треба мати на увазі цілість питань, що з цим вихованням в'яжуться. Замало досягнути одним викладом хвилиний ефект, треба розбурхати у слухачів жадою знання, підсичувати її – і повести науку систематично. Лектор в даній читальні мусів би попрацювати довше і планово повести акцію. Лекції повинні об'єднювати в напрямі подвигнення народу з занепаду [...]. Ціну білетів на ці виклади поки-що встановлюється: для учеників 2 марки, для старших – 5 марок. Лекція має тривати 35 хв.

У січні 1921 р. поліція заборонила вести після лекції дискусію. Тим не менше було організовано систематичний курс у товаристві “Зоря” за участю Я. Яцкевича (всесвітня історія та історія України), Я. Гординського (українська література), І. Раковського (дописемна історія України), В. Кучера (метеорологія). Всі лекції відбувалися по вівторках і п'ятницях у вечірній час.

Аналогічний лекторій відбувався в товаристві “Воля”, де курс історії читав О. Терлецький, літератури – І. Брик, культури – І. Свенціцький. У “Міщанському братстві” історію вів О. Терлецький (одну годину на тиждень), а в Товаристві слуг – Ластовецький (дві год. на тиждень). Лекції відбувалися щонеділі, так що всього було їх 18, які відвідало 870 слухачів. У “Зорі” постійно приходило на виклади пересічно 30 людей, в “Міщанськiм братстві” – 25, у “Волі” – 40. У Товаристві служниць викладали К. Малицька, Я. Яцкевич, Ластовецький, І. Раковський. На лекції, які відбувалися щонеділі від 6 до 7 год. вечора на принагідні теми, приходило близько 50 осіб. На початку 1922 р. було ухвалено започаткувати науковий курс з фізики, психології, народної словесності та української літератури. Викладачами запросили Р. Цегельського (фізика), С. Балея (психологія), Ф. Колессу (фольклор), В. Щурата (історія української літератури). У жовтні 1922 р. газета “Діло” під заголовком “Інав'урація викладів” подала таку інформацію:

Тов-о українських наукових викладів ім. П. Могили у Львові приступає цієї осені до нової серії викладів, котрі розпочинаються в неділю дня 15 жовтня ц.р. о год. 12 в полудне у великій салі Т-ва ім. Лисенка слідуєчим порядком: 1. Інав'урація

(проф. д-р В. Щурат). 2. Головні течії в духовнім відродженню Галицької України (проф. д-р І. Свенціцький). Вступ вільний для всіх. Початок точно о год. 12 в полудне¹⁵.

На початку 1923 р. польська влада заборонила тематично спрофільовані лекційні цикли. За таких умов у квітні цього ж року Товариство вирішило давати окремі лекції, приурочені до різних подій. Їх започаткували лекції М. Чайковського, Р. Цегельського і М. Кордуби з нагоди роковин М. Коперника. Проте відвідування таких лекцій дуже зменшилося, а до кінця року припинилося й їх читання. За 1920–1924 рр. було прочитано лише 163 лекції, у т.ч. 40 для інтелігенції, а решта – для членів різних організацій і об'єднань.

В умовах урядової заборони Товариство шукало різні форми для своєї діяльності. Однією з них було проведення авторських вечорів. На жаль, інформації про них є обмаль. У 1926 р. газета “Діло” помістила таку інформацію:

Авторський вечір Ярослава Цурковського влаштує Т-во Наукових Викладів ім. П. Могили дня 22 квітня (четвер) у великій салі Муз. Т-ва Лисенка у Львові в 7-ій годині вечером. Поезії Цурковського рецитуватимуть пп. Оля Бундіна, Євген Бунда й Іван Ковалишин. Реферат на тему сьогочасних відносин між письменником і читачем прочитає п. Роман Скалинський¹⁶.

У квітні 1926 р. Товариство влаштувало поетичний авторський вечір двадцятилітнього юнака. Серед слухачів був відомий письменник і вчений М. Рудницький, якого запросили як рецензента доробку молодого поета (його прізвище М. Рудницький не назвав. – *М. К., Н. Л.*). З цього приводу він надіслав до газети “Діло” дуже критичну інформацію, кинувши при цьому докір й голові Товариства В. Кучеру.

“Т-во наукових викладів ім. Петра Могили” зробило препогану послугу авторові [...]. А ще гіршу послугу собі: бо це була справжня могила наукових викладів, яких ми й так не чули від цього товариства. Не штука було голові цього товариства поважно слухати весь час страшних віршищ, коли він [...] фізик. Я також міг би сидіти поважно при відчиті 20-літнього фізика, який реєстром незрозумілих для мене формул руйнував би стару фізику від Ньютона до Айнштайна. Ми сміялися, але одночасно співчували двом людям: молодому фанатові і мабуть уперве – комісареві, який здається єдиний на салі вважав своїм обов'язком збагнути, що значать поодинокі розхристані строфи наскрізь революційної поезії¹⁷.

Лекційна робота у 1930-х рр. продовжувалася в попередніх формах, але зацікавлення слухачів було вже меншим. На Загальних зборах 21 травня 1934 р. констатувалося, що відбулося лише 50 прилюдних лекцій, у т.ч. зусиллями головного Товариства – 7, студентської філії – 26, гуртка ім. Лесі Українки – 23,

¹⁵ Діло. 1922. 15 жовтня.

¹⁶ Діло. 1926. 23 квітня.

¹⁷ Діло. 1926. 25 квітня.

астрономічного гуртка – 4. Серед основних причин була активізація роботи інших товариств, лекції яких збігалися в часі. Зокрема, по неділях в залі “Руської бесіди” відбувалися лекції греко-католицького духівництва. Оскільки іншої залі для Товариства там не було, то останнє вимушено погодилося давати свої лекції в будні дні. З огляду на це вивчалось питання про спільну працю з іншими товариствами на науковій ниві, зокрема з “Учительською громадою”¹⁸. На зиму 1936–1937 рр. керівництво Товариства оголосило про читання 23 лекцій з українознавства в залі “Української бесіди” у Львові. Читали на історичну тематику М. Кордуба (“Княжа Україна і Європа”, “Україна козацької доби і Європа”) і О. Терлецький (“Україна і Європа”), правничу – В. Старосольський (“Юридична характеристика 4-ох універсалів Центральної Ради й Акту Злуки”, “Етика і право”), філософську – І. Копач (“Що то є філософія”), літературознавчу – М. Рудницький (“Як оцінювати літературні твори?”) і Д. Лукіянович (“Про вагу і потребу традицій”), мовознавчу – В. Сімович (“Становище української мови в сім’ї слов’янських народів”, “Українська літературна мова Закарпаття”, “Нові тенденції в українській літературній мові”). Про географію і демографію говорив В. Кубійович (“Зміни у стані населення українських земель у ССРСР за останні роки”), геологію – Пастернак (“Мінералогічні багатства України”), а астрономію – І. Раковський (“Астрономія XVIII і XIX ст.”) і Зарицький (“Тенеза назв сузір’їв”)¹⁹.

З них великим успіхом користувалася лекція В. Сімовича “Нові тенденції в українській літературній мові”. Лише в 1938 р. він тричі, на спеціальні запрошення, читав її у повітових містах. Гостру ідеологічну спрямованість мала лекція Дмитра Штикала “Боюся данайців”, яку він прочитав 1 грудня 1936 р. в залі Клубу українських емігрантів. Газетна інформація свідчить, що на початку

вияснив преле’єнт, що буде говорити про ідеологічно-філософські проблеми нашої сучасности, себто про ті питання, які тривожать нашу сучасність взагалі, отже не тільки українську. На думку преле’єнта наша доба, це доба вір, незрушних догм, що не знають “золотої середини”. На увагу заслуговують три релігії: християнізму, большевизму і націоналізму. Преле’єнт заявляє, що говоритиме як віруючий християнин. Він уважає, що віруючий християнин мусить бути націоналістом. Аналіза науки Христа і поглядів Ніцше, одного з геніяльних творців і апостолів новітнього націоналізму, виказує багато спільного [...]. Тому правильний буде також погляд, що властиво діють дві віри: християнсько-націоналістична і большевицька. Вони виключають одна одну²⁰.

¹⁸ Діло. 1938. 8 липня.

¹⁹ Діло. 1934, 25 березня; 1935, 20 грудня; 1936, 17 листопада, 27 листопада, 4 грудня, 12 грудня; 1938, 27 березня, 8 липня; 1939, 5 квітня.

²⁰ Діло. 1936. 4 грудня.

Науковий реферат В. Сімовича “Українська літературна мова Закарпаття”, виголошений 29 березня 1939 р. в залі “Української бесіди”, виявився останнім публічним виступом в лекторії Товариства. Оголошуючи цього дня про закінчення зимового триместру лекторію, голова Д. Лукіянович і всі присутні не підозрювали, що восени цього ж року унаслідок війни Наукові виклади товариства ім. П. Могили припинять своє існування²¹.

Товариство звертало значну увагу на ювілейні роковини українських світочів науки і культури. Зокрема було проведено кілька тематичних циклів лекцій про Т. Шевченка у 1914, 1921, 1936 і 1939 рр. У 1921 р. з лекціями виступали П. Бабик, Я. Біленький, І. Брик, С. Гординський, Коваль, О. Колесса, Ластовецький, О. Макарушка, К. Малицька, Гадзикевиц, І. Раковський, І. Свенціцький, Струтинський, Таранько, М. Тершаковець, О. Целевич, С. Шах, В. Щурат, Я. Яцкевич. У червні 1936 р. в залі “Руської бесіди” була проведена святкова академія з нагоди 125-ліття від дня народження Т. Шевченка. “Геній нації” – такою була провідна думка академії, що пронизувала вступне слово І. Свенціцького і два наукові реферати. Один із них присвячувався аналізу поеми “Великий льох” (В. Сімович), а другий – питанню Січі та козацтва в творчості Т. Шевченка (Д. Лукіянович). В обох рефератах підкреслювалася державницька ідея у творах Т. Шевченка. Мистецьку сторону академії склали концерт за участю студентського хору “Бандурист” і декламації студентів Л. Соботівни (“Чи то на те Божа воля” і Л. Германа (“Чернець”))²². У 1938 р. О. Тисовський говорив про ремінісценції “Слова о полку Ігоревім” у поемі Т. Шевченка “Гамалія”. Дві лекції з нагоди шевченкових днів було прочитано 8 березня 1939 р. Зокрема Д. Лукіянович не лише охарактеризував стан шевченкіани, але й звернув увагу на значення вшанування пам’яті Т. Шевченка для української суспільності. В. Лев у своїй лекції детально охарактеризував мову поета, вказавши, що різночитання у творах спричинені редакторськими втручаннями тощо²³.

Середина тридцятих років пройшла під знаком вшанування трьох ювілейних дат у християнстві: 1900-річчя смерті й воскресіння Ісуса Христа, 900-річчя культу Богородиці на українських землях і 950-річного ювілею хрещення України–Руси. На ці події Товариство відгукнулося лекцією М. Чубатого “950 літ християнства на українських землях”. З цього приводу дописувач “Діла”, який заховався під ініціалами “С. Ч.”, писав, що

актуальна тема й ім’я відомого ученого зібрали не надто численну, зате добірну аудиторію. Преле’ент подав мало в нас відомі історичні події, що склонили князя Володимира Великого і приспішити хрещення і прийняти хрест із Византії²⁴.

²¹ Діло. 1939. 5 квітня.

²² Діло. 1936. 13, 20 червня.

²³ Діло. 1939. 11 березня.

²⁴ Діло. 1938. 8 липня.

У цьому ж році наукова громадськість згадала також про український героїчний епос “Слово о полку Ігоревім”. Товариство разом з львівською філією і львівським кружком студенток влаштувало урочисту академію з нагоди 750-річчя цієї історичної пам’ятки. Лекцію про її традицію прочитав Д. Лукіянович, а Б. Кравців говорив про її поетичну сторону. Уривки з поеми декламувала Л. Кривицька²⁵.

У 1921 р. була проведена Академія на пошану І. Франка, на якій реферати виголосили В. Щурат (“Франко–Вишенський”) та І. Свенціцький (“Франко як людина”). У 1938 р. члени Товариства вшанували спеціальною Академією пам’ять Лесі Українки з приводу 35-ліття її смерті. П’ятдесятиліття смерті Ю. Федьковича Товариство згадало лекцією Д. Лукіяновича, яку він прочитав у Рогатині.

20 грудня 1936 р. з нагоди 30-річчя першої наради про заснування Товариства у музеї Наукового Товариства ім. Шевченка відбулися збори, які відкрив і вів голова Д. Лукіянович. Протокол писав О. Логуш. Серед гостей були голова НТШ І. Раковський, представники багатьох громадських організацій. Вітальні телеграми прислали із Праги ініціатор і перший голова Товариства О. Колесса, перший секретар Б. Загайкевич з Перемишля і перемишльська філія. Д. Лукіянович зробив короткий екскурс в історію Товариства, назвав кількість прочитаних лекцій, наголосив на труднощах у діяльності (відсутність постійного приміщення, урядові перепони тощо). Його інформацію доповнили своїми спогадами Ф. Колесса та І. Свенціцький²⁶.

Восени 1938 р. Головна рада розпочала підготовку до відзначення 30-річчя діяльності Товариства, видала відозву, склала тимчасову програму академії: доповідь про діяльність Товариства, науковий реферат Б. Лепкого, вітання. На початку 1939 р. був утворений діловий комітет, який мав займатися практичними справами. До його складу увійшли О. Ціпановська, І. Свенціцький, Микетей, Ясінчук, Ісаїв, Жарський, Бабин, Й. Назар і Метельський. Поруч з ним був сформований Почесний комітет: І. Раковський, Й. Сліпий, М. Галушинський, І. Брик, Радзикевич, Петров, В. Сімович, Бурачинський, О. Ціпановська, М. Рудницька, О. Бачинська, С. Ракова, О. Гординська, Павликовський, Є. Храпливий, І. Свенціцький, О. Колесса, В. Барвінський, О. Луцький, Колтунюк, Сін’алевич, К. Левицький, В. Левицький, І. Копач, К. Малицька, М. Панчишин, Дзерович і о. Ю. Дзерович.

16 березня 1939 р. в канцелярії Наукового Товариства ім. Шевченка відбулося засідання організаторів, які утворили Ювілейний комітет на чолі з Д. Лукіяновичом. У своєму виступі Д. Лукіянович висловив свої міркування щодо проведення заходів на відзначення 30-річчя Товариства, а саме: проголосити конкурс на зразковий реферат, провести Академію і видати історію Товариства. Академія мала б відбутися зразу після Великодніх свят за такою програмою: відчитання конкурсного реферату, реферат професора Б. Лепкого, оголошення привітань тощо. Історію Товариства мав написати Д. Лукіянович.

²⁵ Діло. 1938. 8 липня.

²⁶ Діло. 1936. 25 грудня.

У міжвоєнні роки польська влада чинила різні перешкоди для діяльності Товариства (забороняла систематичні лекції з поодиноких ділянок науки тощо). За таких умов Товариство шукало інші форми для своєї діяльності, як-от проведення авторських вечорів. У 1920 р. Товариство стало одним із засновників Українського таємного університету у Львові.

Понад п'ятдесятилітня вимушена заборона не кинула в Лету ідеї Товариства і вже в умовах незалежної Української держави Товариство українських наукових викладів ім. П. Могили було відроджено. Установчі збори з цього приводу відбулися в 1993 р.

ДОДАТОК

Орієнтовна тематика лекцій, читаних членами Товариства наукових викладів ім. Петра Могили (1909–1939 рр.)*.

Філософія і право

- Балей С. Із напрямів сучасної філософії “Пра’матизм”.
- Балей С. Філософія щастя.
- Балей С. Поняття добра і зла в сучасній філософії.
- Дністрянський С. Провідні ідеї австрійської конституції.
- Карпинець М. Про законодавство З.О.У.Н.Р.
- Копач І. Що то є філософія.
- Левицький М. Матерія та її переміни.
- Старосольський В. Про етику й право.
- Старосольський В. Юридична характеристика 4-ох універсалів Центральної Ради й Акту Злуки.
- Штикало Д. Боюся данайців.

Історія

- Витанович (?) Про а’рарну політику У.Н.Р.
- Гапак А. Просвітна робота у нас та в других слов’янських народів (з нагоди 44-літньої діяльності Товариства “Просвіта”).
- Герасимчук М. Історія Козаччини.
- Жеребка О. Чи є пропащі американські українці?
- Крип’якевич І. Хмельницький як людина.
- Лукіянович Д. 1849 рік на Закарпатті.
- Пачовський Т. Прикарпаття з гео’рафічного та історичного становища.
- Свенціцький І. Про зв’язки Закарпаття з Галичиною від половини XVII до половини XIX ст.
- Старосольський В. Універсали Центральної Ради.
- Сушко О. Спір між Ільницькими і Чернецькими (образок з життя галицького духовенства XVIII в.).
- Терлецький О. Про розцвіт і упадок Галицько-Волинської держави.
- Терлецький О. Про відношення України до Європи.
- Терлецький О. Княжа Україна і Європа.
- Терлецький О. Україна козацької доби і Європа.

Томашівський С. Історія і її поняття.
Томашівський С. Як витворилася українська народність.
Томашівський С. Історична традиція і історичний культ.
Хоткевич Г. Про Берестечко.
Целевич О. Народні рухи на Україні в XVII ст.
Чубатий М. 950 літ християнства на Україні.

Література

Гординський М. Про повість на Радянській Україні.
Колесса О. Українські письменники в Московщині.
Колесса О. Кобзар і поет в Шевченкових творах.
Колесса О. З історії української літератури.
Колесса О. Значення Шевченка в розвою національної свідомості українського народу.
Колесса О. З історії старинної української драми.
Лукіянович Д. Про теперішній стан Шевченкознавства.
Лукіянович Д. Українська Збройна Сила в поезії Т. Шевченка.
Лукіянович Д. Про вагу і потребу традицій.
Лушпинський (?) Значення Дантого в всесвітній літературі.
Макарушка О. Євген Гребінка (з нагоди 100-літніх роковин).
Маковей О. Перші твори О. Ю. Федьковича (1860–1863).
Маковей О. Як розвивався культ Шевченка в Галичині і на Буковині.
Маковей О. Діяльність І. Воробкевича.
Маковей О. Національно-культурний розвиток буковинської Русі-України.
Пеленський Є. Про класичні традиції у Т. Шевченка.
Рудницький М. Як оцінювати літературні твори.
Свенціцький І. Суспільна праця українського письменства
Свенціцький І. Історія російської літератури
Свенціцький І. Важніші напрями творчості Л. Толстого
Свенціцький І. Огляд велико-руської літератури XIX в. (М. Гоголь).
Тершаківець М. Маркіян Шашкевич
Тисовський (?) Ремінісценції “Слова о полку Ігореві” в поемі “Гамалія”
Хоткевич Г. Чим Шевченко для нас великий?
Федюшка М. Трагедія життя і творчості Т. Шевченка.
Федюшка М. Шевченко на тлі своєї епохи.
Федюшка М. Естетика Шевченка.
Франко І. Про староруське письменство.
Франко Т. Із історії римської літератури.
Ярема Я. “Мойсей” Івана Франка як твір штуки
Княжинський (?) /Тема не зазначена/
Колесса Ф. (Про Гребінку).
Чарнецький С. (Із всесвітньої літератури).

Мова

Зілинський І. Українські діалекти.
Кисілевський (?) Історія українського правопису.
Колесса О. Погляд на історію української мови.

Колесса О. Історія української мови.
Сімович В. Становище української мови в сім'ї слов'янських народів.
Сімович В. Нові тенденції в українській літературній мові.
Сімович В. Українська літературна мова Закарпаття.

Культура і мистецтво

Дикий В. Архітектура греків і римлян.
Кладочний Й. Різдво серед в'язнів.
Колесса Ф. Народні думи (*з демонстрацією фонографу*).
Колесса Ф. Про українські народні думи і їх музичну форму.
Крип'якевич І. Школи і шкільне життя на Україні в XVI–XVIII в.
Крип'якевич І. Із історії української культури.
Кокорудз І. Старинні Атени (*зі світлинами*).
Копач І. З історії розвою культури на Русі.
Людкевич С. Історія гармонійної музики.
Людкевич С. Національні Театри.
Людкевич С. Три музичні силуетки.
Людкевич С. Основи ритміки.
Людкевич С. Проблема в сучасній українській музиці.
Свнціцький І. Про старинне галицько-руське церковне малярство (*з демонстраціями*).
Стефанович Ю. Провідні ідеї галицького відродження.
Труш І. Естетика хати (*зі світлинами*).
Труш І. Символізм в штуці.
Труш І. Індивідуальність появ в життю і літературі.

Економіка

Коберський (?) Про актуальні проблеми західно-української економіки.
Корчинський (?) Економічне питання.
Творидло М. Господарські системи на Україні і їх значіння для рільничої культури.
Янкевич М. Картелі і трести.

Природничі, точні і технічні науки

Бабин (?) Про геологічну будову Закарпаття й мінеральні багатства.
Балей С. Психологія сну.
Гірняк Ю. Хемічні переміни в матеріальному світі (*з демонстраціями*).
Дикий В. Враження з подорожі по Греції.
Загайкевич Б. Комахоїдні рослини.
Зарицький (?) Генеза назв сузір'їв.
Заячківський М. Враження з подорожі до Бразилії.
Кубійович В. Про статистику українського населення в Польщі в світлі перепису 1931 р.
Кубійович В. Зміни в стані населення українських земель у СРСР за останні роки.
Кучер В. Календар.
Кучер В. Початок християнської ери.
Левіцький В. Електричність і її застосування.
Озаркевич Є. Світ нервів (*з демонстраціями*).
Озаркевич Є. Гігієна.

Охримович В. Національні переміни в Галичині.
Охримович В. Зміни в національному складі галицького населення.
Пастернак (?) Природні багатства України.
Пастернак (?) Мінералогічні багатства України.
Полянський (?) Людина ледяної доби на Поділлію.
Раковський І. Дарвін і дарвінізм.
Раковський І. Лямарк і лямаркізм.
Раковський І. Людські раси.
Раковський І. Про створення світа.
Раковський І. Таємниця життя в природі.
Раковський І. Астрономія XVIII і XIX ст.
Рудницький С. Слота.
Рудницький С. Про будову землі.
Рудницький С. Про землетрус.
Рудницький С. Про північний бігун.
Рудницький С. Природа підбігунових країв *(зі світлинами)*.
Рудницький С. Природничі науки а сучасна культура.
Рудницький С. Вулкани *(зі світлинами)*.
Рудницький С. Географія України *(зі світлинами)*.
Рудницький С. Географія України. Бескид *(зі світлинами)*.
Рудницький С. Горгени і Черногора.
Рудницький С. Дещо про туристику.
Рудницький С. Українська земля, а український нарід.
Рудницький С. Про самоосвіту.
Сітницький І. Математично-фізична безкрайність.
Тисовський О. З побуту в Татрах.
Федів І. Про картографію *(із демонстраціями приладів до картографії, що ілюструють творення мапи)*.
Чайківський М. Про дактилоскопи.
Чайківський М. Аеронавтика й авіатика *(зі світлинами)*.

**PETRO MOHYLA UKRAINIAN SCIENTIFIC STATEMENT
ASSOCIATION (1908–1939)**

Mykhajlo KRIL, Natalia LESHKOVYCH
The Ivan Franko National University of Lviv, the Chair of Central and East European History
1 Universytetska str., Lviv 79000, Ukraine

Petro Mohyla Scientific Statement Association functioned in Galicia in 1908–1939. Its Central Board was situated in Lviv, and affiliates and circles worked in the provinces (Hlyniany, Dobromyl, Zolochiv, Kamianka-Strumylova, Kolomyya, Sambir, Sokal, Peremyshl, Peremyshlyany, Rohatyn, Ternopil, Khodoriv, Yavoriv, Yaroslav). Known Ukrainian scientists and educators, writers, artists, engineers (M. Vozniak, O. Kolessa, I. Kopach, M. Korduba, V. Kucher, D. Lukiyanovych, I. Svetsitskyi, V. Shchurat etc.) were the active members of the

Association. In 1920 the it became one of the founders of the Ukrainian secret universities in Lviv. The main attention of the Association was paid on the spreading of the scientific knowledge between publicity by way of public lectures. Subjects of the lectures were various: philosophy, history, law, culture, art, natural knowledge and so on. Lectures were read by specialists, using scientific or science popular form for the specially selected by a trade audience (intelligentsia, domestic maids and housemaids, artisans etc.) or of the individual associations (“Dawn”, “Citizen’s Brotherhood” etc.).

Key words: Austro-Hungary, Poland, Ukraine, Galicia, Lviv, Peremyshl, science, culture, Petro Mohyla Scientific Statement Association.

ОБЩЕСТВО УКРАИНСКИХ НАУЧНЫХ ЛЕКЦИЙ ИМЕНИ ПЕТРА МОГИЛЫ (1908–1939 гг.)

Михаил КРИЛЬ, Наталя ЛЕШКОВИЧ
Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра истории Центральной и Восточной Европы
ул. Университетская 1, Львов 79000, Украина

Общество научных лекций им. П. Могилы существовало в Галиции на протяжении 1908–1939 гг. Центральные органы находились во Львове, а на провинции действовали филиалы и кружки (Глиняны, Добромиль, Золочев, Каменка-Струмилова, Коломыя, Самбор, Сокаль, Перемышль, Перемышляны, Рогатин, Тернополь, Ходоров, Яворов, Ярослав). Активными участниками Общества были известные украинские ученые и педагоги, писатели, деятели искусства, инженеры (М. Возняк, А. Колесса, И. Копач, М. Кордуба, В. Кучер, Д. Лукиянович, І. Свенцицкий, В. Щурат и др.). В 1920 г. Общество стало одним из учредителей Украинского тайного университета во Львове. Основное внимание Общество обращало на распространение среди широкой общественности научных знаний с помощью публичных лекций. Лекторий охватывал разную тематику: философию, историю, право, культуру, искусство, естественные знания и т. д.). Лекции читались в научной и научно-популярной форме для специально подобранной аудитории (для интеллигенции, домашней прислуги, ремесленников и т.д. или членов отдельных обществ (“Заря”, “Мещанское братство” и др.).

Ключевые слова: Австро-Венгрия, Польша, Украина, Галиция, Львов, Перемышль, наука, культура, Общество научных лекций им. П. Могилы.

Стаття надійшла до редколегії 3.03.2011

Прийнята до друку 7.06.2011